

Brezno je tulilo premočno

Ivo Žajdela

Brezno, tisti strah na koncu vasi, v katerega je bilo vrženo neznano število pobitih, je tulilo premočno, je na slovesnosti ob postavitvi križa ob Šemonovem breznu leta 2007 dejal Jan Mihevc.

Na vrnjene s Teharj je prežala smrt tudi na logaški železniški postaji.

Ob koncu zapisa o divjanju komunistične revolucije v Logatcu takoj po vojni pogledimo še primer umora matere osmih otrok Frančiške Nagode.

Umor Frančiške Nagode Frančiško Nagode (rojeno leta 1903) so domači partizani umorili 5. maja 1945. Bila je mati osmih otrok, za katere je morala skrbeti sama, saj je mož umrl leta 1940. Tisti dan, ko je prišla v Logatec komunistična svoboda, je že dopoldne neki vaščan hčerki Francki zagrozil: »Boste že videli zvečer!« Otroci so zvečer že odšli spat, le mati in sin Jernej sta še v hlevu pripuščala tele. Bilo je okoli enajste ure, ko sta nenadoma zaslišala ropotanje po vežnih vratih. Pohitela sta tja, vendar je

mati sina iz previdnosti potisnila v ozadje. Takrat je zadonel rafal. Hoteli so razstreliti ključavnico. Mati je zaklicala otrokom, naj se skrijejo. Tri hčerke in trije sinovi so poskakali skozi okno in se poskrili na vrtu. Zunaj so partizani kričali, naj mati odpre vrata. Ko so nekako le prišli v hišo, so materi s pretepanjem grozili, naj pove, kje ima sinova Nika in Tineta, ki sta bila pri domobrancih. Nato so zahtevali še otroke in jih vsakega posebej zasliševali. Desetletnega Jerneja je zasliševal Janez Rupnik, Marijo pa Ivan Korenč. Zasliševalca sta kričala nanju, naj povesta, kje sta brata domobranca, in ju pri tem s kopiti neusmiljeno tolkla po glavi. Marija je imela zaradi tega vse življenje vdolbino na gla-

vi. Sredi 90. let, ko sem zapisal to zgodbo, se je Jernej še dobro spomnil usodnih trenutkov, saj je stal v neposredni bližini matere. Zasliševal jo je Štefucov Tone. Naenkrat je dvignil puško in iz neposredne bližine ustrelil v mater. Mati se je opotekla še kakšnih deset metrov za kovačijo, tam pa jo je štirinajstletna hči Francka ujela v naročje. Pritekel je Ivan Korenč in začel mater s kopitom udarjati po glavi. V splošni zmedbi in kričanju so se morilci umaknili. Živina je hodila okoli hiše, saj

so jo storilci odvezali, ker so jo očitno hoteli odgnati.

Vrnitev s Teharj Otroci so se nenadoma znašli sami v temi z mrtvo materjo. Poslali so Marijo k sosedom, naj pridejo pomagat, vendar ni prišel nihče. Nekateri niso hoteli, soseda pa si ni upala. Mater so odnesli v hišo, jo položili na dve klopi, ustavili uro, nato pa vso noč molili. Ko sta šla sinova Jernej in sedemletni France k teti na Zaplano povedat, kaj se je zgodilo, sta srečala partizane; vprašali so ju, kam gresta. Naročili so jima, da morata reči, da so mater ob umiku ubili Nemci.

Brat Niko se je iz teharskega taborišča vrnil 16. avgusta 1945. Tine, ki je prav tako šel skozi Teharje, pa je za vedno ostal v neznanim množičnem grobišču. Ko je Niko s še tremi drugimi »teharčani« prispel z vlakom na železniško postajo v Logatcu, ga je tam čakala sestra. Stopil je do nje, vendar ga ni prepoznala, tako je bil izčrpan. Tam je stražil sorodnik Domine Nagode z Ravnika, očetov bratranec, in jih je, bil je že večer, pospremil domov. Ko so bili v hiši, je nenadoma zaropotalo in skozi razbito šipo se je prikazala cev mitraljeza. Spet so bili domači partizani. Ivan Petek je Niku porinil cev v usta in ravno hotel ustreliti, ko je Domine skočil in se zadril: »Zdaj pa mi je dovolj tega. Nehaj!«

Sin Niko »obsojen« Med popisovanjem vojne škode spomladi 1946 je prišel k Nagodetovim občinski uradnik. Sin Niko in

4. del

hči sta morala podpisati, da so mamo pri umiku ustrelili Nemci in da je ostalo sedem mladoletnih otrok. Vojno škodo je kasneje od Nemcev pobrala država.

Sin Niko, ki so ga spustili s Teharj, je bil 28. junija 1947 zaprt in oktobra istega leta obsojen na smrt z ustrelitvijo, na zaplembo celotnega premoženja in izgubo državljskih pravic. Čez en mesec je iz Beograda prišlo sporočilo, da je »pomiloščen« na 20 let prisilnega dela, zaplembo premoženja in pet let izgube državljskih pravic. Iz zapora je prišel po petih letih, 28. junija 1952. Tri leta je bil zaprt v Mariboru, dve pa v Ljubljani, na Žalah. Potem so ga poklicali še na sluzenje vojaškega roka, vendar je zavrnil, dve leti vojaščine pa je moral odslužiti kasneje, ko je bil star že 30 let.

Spominske plošče V Dolenjem Logatcu so spominske plošče postavili 25. septembra 1994. Vkle-sanih je 79 imen, pri petih pa so zaradi nestrinjanja sorodnikov vklesali le letnice rojstva in smrti. Od te številke jih je bilo po vojni ubitih kar 75. Med vojno so partizani (14. 1. 1943) na Ravniku ugrabili dimnikarja Jožeta Kralja, potem pa ga umorili.

V Gorenjem Logatcu so spominske plošče postavili 24. septembra 1995. Napisanih je 42 imen žrtev komunistične revolucije, sedem imen pa manjka.

Na ploščah je napisan tudi inž. Jože Rus, ki se je pridružil partizanom. Ko je spoznal njihov »osvobodilni boj«, je hotel uiti, vendar so ga nekje pod Blegošem ustrelili. Na spomeniku bi morala biti napisana tudi Pavla Meze (roj. 1927) in Ivan Meze, ki so ju 22. oktobra 1943 mobilizirali partizani. Ko je njuna enota v visokem snegu šla iz bohinske doline preko Sorice, sta oba s še nekaj drugimi enoto zapustila. Ustavili so se v neki hiši v Spodnjih Danjah pod Ratitovcem. Prišli so partizani in jih v bližnjem gozdu ustrelili. Tam so našli sliko, ki je Ivanu padla iz žepa. Novembra 1945 ju je oče šel iskat. Ivanko, ki je ležala poševno nad drugimi štirimi žrtvami in je bila pokrita s plaščem, je prekopal na domače pokopališče. Oba so po vojni ko-

Prvotni spomenik žrtvam komunizma v Rovtah

Leta 1993 so v Rovtah postavili nov spomenik žrtvam komunističnega nasilja.

munisti napisali na svoj spomenik in dejali, da so ju ubili Nemci.

Spominska slovesnost Kot smo zapisali na začetku, so Logatčani 6. maja 2007 ob Šemonovem breznu priredili zelo obiskano spominsko slovesnost. Mašo je daroval ter brezno in ob njem postavljeni križ blagoslovil kanonik Ivan Merlak.

Jan Mihevc, ki je povezoval slovesnost, je na začetku maše dejal: »Zbrali smo se pri darovanju maše zadušnice žrtvam komunističnega nasilja, ki v povojnih pobojih tudi Logatcu ni prizaneslo. Tu smo v Zapolju, nad katerega je v pozni pomladi leta 1945 legla zlovesča tišina. Še več, s kasnejšimi zemljiškimi zaokroževanji in razlastitvami logaških kmetov je nastalo državno posestvo, ki je bilo ločnica med vasjo in tem prasto-

rom, zapisanem pozabi. A brezno, tisti strah na koncu vasi, v katerega je bilo vrženo neznano število pobitih in nad katerega je zdaj postavljen križ, bomo danes blagoslovili, je tulilo premočno. Da bi se zakrili zemeljski ostanki zamočanih ljudi, katerih spomin je bil uradno prepovedan, preklet in desetletja onečaščen, katerim je bila odrečena pravica in civilizacijska norma groba, so brezno zasipavali, še več, z neeksploziranimi ostanki iz vojne so v njem pripravili smrtno past tistim, ki bi kdaj v njem kopali za resnico.«

»Škoda, da te ni v glavo« Mašo je poleg obeh logaških župnikov daroval kanonik Ivan Merlak, doma iz bližnjih Logaških Žibrš, ki je v povojnih umorih izgubil dva brata, v Logatcu pa sta »izginila« dva strica. Tudi on je bil med tistimi, ki so se šli javit v Logatec. V pridigi je dejal: »Vsi moški od osemnajstega do petdesetega leta smo se morali javiti na partizanski komandi v Logatcu. Ko sem prišel pred mladega oficirja in je ta videl palico v moji roki, me je vprašal 'Kaj je to?' Povedal sem resnico: 'Neki domobranec me je po nesreči obstrelil v nogo.' Oficir je nato dejal: 'Škoda, da te ni zadel v glavo.'« Nato je komentiral: »O tem dogodku sem zadnje čase večkrat premišljeval. Ta oficir, mlad, kakor sem bil jaz, ki o meni ni vedel ničesar, je hotel reči: 'Škoda, da si se rodil. Bolje bi bilo, da te ne bi bilo na svetu.' Dal mi je številko ena. Iz njega je govorilo sovraštvo. Sovraštvo je tiste majske dni poglalo v smrt toliko nedolžnih mož in fantov, ki niso bežali na Koroško, temveč so se prostovoljno prijavili partizanski komandi v Logatcu, zanašajoč se na obljubo, napisano na lepaku, da se jim ne bo nič hudega zgodilo. Obljube niso držali. Skoraj vsi, ki so dobili številko ena, so bili pobiti. Veliko sem jih poznal osebno ali po hišnih priimkih, med pobitimi sem odkril tudi dva svoja strica, moža mojih tet. Za vse pobite bom danes z velikim spoštovanjem opravil mašo.«

Pripis Po objavi drugega nadaljevanja smo dobili nekaj odmevov. V drugem nadaljevanju je pisalo: »Za mnenje o tistih, ki so se morali javiti v Logatcu, je poskrbel Ivan Malavašič. Zaradi tega mnenja jih je izginila več kot polovica.« To je bil dobesedni prepis iz *Mladine* leta 1990. Na uredništvo je pisal znani pisatelj iz Podlippe Ivan Malavašič in zgrožen zatrdil, da imenovani v članku ni on. Seveda ne, pisatelj Ivan Malavašič se je rodil v Rovtah. V svojih spominih, ki jih je izdal letos v knjigi v samozaložbi, celo opisuje, kako se je sam moral javiti v Logatcu. Njegov oče je bil umorjen v povojnih pomorih.

Sicer pa bralce prosimo, da nam pošljejo čim več podatkov o tej temi (tudi predlogov in kritik). ■

Nadaljevanje prihodnjič